

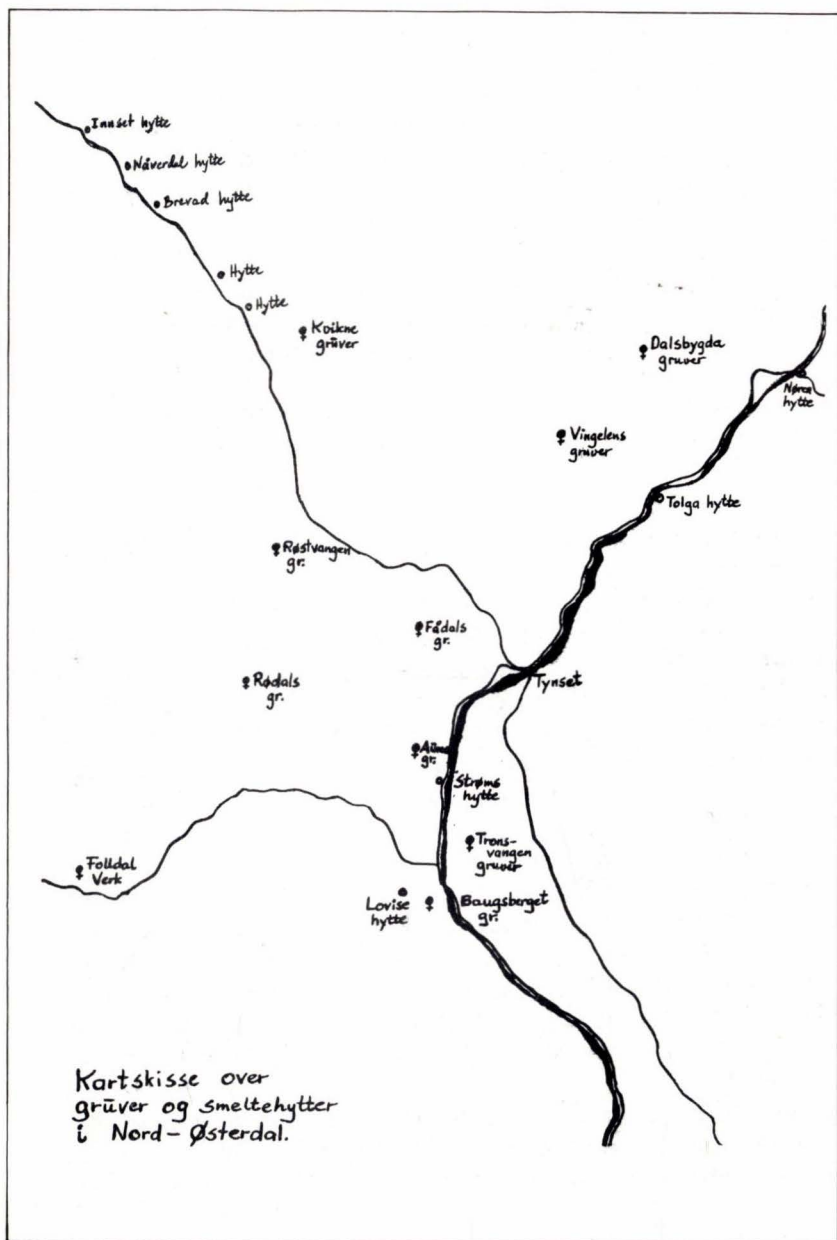
Gruveindustrien i Nord-Østerdalen gjennom tidene

Stein Sagbakken

Denne artikkelen er en noe bearbeidet utgave av et foredrag om dette emnet som ble holdt på Alvdal våren 1980 i forbindelse med samrådsmøtet for lokalhistorielaga i Hedmark.

Bergverksdrifta i N-Østerdal startet i begynnelsen på 1600-tallet og skulle i hundreåra som fulgte vise seg å få stor betydning for nordøsterdalsbygdene. Bosettingen fikk et oppsving, idet det særlig omkring smeltehyttene grodde opp større samlinger med hus og plasser som senere dannet grunnlaget for gardsbruk. Ddet var ansatt betjenter og arbeidere som ryddet disse første plassene, og de var ofte langveisfarende folk. Tyskere og svensker var i flertall i de første åra. Størst betydning hadde bergverksdrifta på næringslivets område. Det ble stor rørelse og økonomisk aktivitet rundt om i bygdene. Det var ikke bare de ansatte ved bergverka rundt omkring som fikk arbeid og dermed mulighet for å brødfø seg og sine, også bygdefolket skaffet seg på grunn av verksdrifta inntekter på forskjellig vis.

Malmforekomstene i Nord-Østerdal ligger i det såkalte trondhjemske kislekt. Området strekker seg fra Folldal i sør til Namdalen i nord og omfatter foruten Nord-Østerdalsforekomstene også kisgruver som Løkken, Melhus, Killingdal og Kjøl i Alen, Meråker og Fosdalen for å nevne de viktigste. Geologisk består feltet av overveiende kambro-siluriske sedimentbergarter, mer eller mindre omdannet. Feltet kjennetegnes også ved en del spredte forekomster av såkalte kaledonske intrusivbergarter, det vil i dette tilfelle vesentlig si gabbro og amfibolitt. De geologiske forhold jeg her har nevnt danner grunnlaget for rike og omfattende malmforekomster. Malmene i det trondhjemske felt er vesentlig kobbermalm og svovelkis. I tillegg finnes det også jernmalm.

Til begynnelsen av 1600-tallet var Nord-Østerdal en avkrok av landet. Området bar preg av et ensidig næringsliv og stagnerende befolkning. Det oppsto derfor store forhåpninger da det i 1631 gikk det gledens budskap over Danmark/Norge at det var funnet «lovende Kobberfelter udi den Bygd Kvikne i Østerdalen». Det var Kristian 4. som regjerte på denne tid, og han hadde sterke interesser for bergverk. Det fortelles at han ble så begeistret for funnet at han bestemte seg for å holde takksigelser i alle landets kirker.

Det var allerede fra starten av tydelig at kongen ville satse på Kvikneforekomsten. Han sendte den da så kjente bergmester Kupfer til Kvikne. Han kom fra sølvverket på Kongsberg og fikk nå ansvaret for å legge forholdene til rette for en omfattende drift på Kvikne. Med seg hadde han yngre bergfolk, stigere og smeltere. Flere kom etter i 1633 og 1634. Den første gruva på Kvikne ble kalt Gottes Gabe (Guds gave). Foruten folk fra Kongsberg ble det også skaffet fagfolk fra Tyskland og fra de på den tid så kjente Falun gruver i Sverige. Det var særlig spesialister i rustvender - og kolbrennerfaget som ble hentet fra nabolandet. Det kom dermed inn nye folkegrupper med skolering og teknisk viten, som etter hvert kom bygdene direkte og indirekte til gode. Gruvedrifta førte derfor til forandringer både sosialt og økonomisk i Nord-Østerdal. Det ble økende etterspørsel etter arbeidshjelp og naturalier. Blant annet ble etter kongelig foreskrift fra 1633 bønder fra Kvikneområdet benyttet som «hauere og knekter» i gruva. Likeledes påla kongen bøndene plikt til å skaffe ved og kol i tilstrekkelige mengder. Det trengtes nemlig en mengde setteved til bruk i gruvegangene. Det var også stort behov for røstevod og kolved (trekol) til hyttedrifta. Den første smeltehytta ble forresten bygd ved Ya, ved der Ya bru er nå. Det var ikke særlig mye skog i Kviknetraktene. Etter få år måtte derfor skogtilfanget hentes langveisfra, fra bygdene omkring. Dette førte selvsagt til at mange i Nord-Østerdal fikk kjærkomne muligheter for å tjene litt ekstra ved å kjøre trevirke til Kvikneverket.

Jeg skal ikke gå for mye i detaljer for resten av driftstida, bare nevne utviklingen i hovedtrekk. Det var Lorenz Lossius som i tida 1635-43 var sjef ved Kvikneverket. Etter hans periode

skiftet ledelsen ved anlegget ganske ofte. Gruva ble drevet av staten fram til 1654, fra da av ble Henrik Müller i København eier av verket. På denne tid ble også en ny gruve i feltet tatt i drift. Den bar navnet Segen Gottes.

Kvikne kobberverk gikk svært dårlig i 1670-80-åra. Det gikk så dårlig at det til tider var vanskelig å skaffe nok mat til arbeiderne ved gruveanlegget. I den første gruva, Gottes Gabe, hadde malmen på denne tid blitt svært fattig. For å tyne ut mest mulig malm, tok han risken på å fjerne bergfestene. Dette førte til at gruva raste sammen, heldigvis uten at noen arbeidere omkom. Verket gikk dårlig fram mot 1700 og stoppet nesten opp.

Perioden 1707-1793 fikk betegnelsen partisipant-tida. Verket ble da drevet av et andelslag hvor fortjenesten ble utbetalt etter eierandelens størrelse. Det var embetsmenn og trønderske handelsmenn som var hovedinnehavere. Nye skjerp ble også funnet i de første tiårene av 1700-tallet, likeledes ble Gottes Gabe tatt opp igjen til drift. Den viste seg å inneholde mer malm enn man tidligere hadde antatt.

Men utover i andre halvdel av 1700-tallet ble malmen mer og mer tungvint å drive ut, det ble derfor tunge og vanskelige år for verket. Den ytre årsaken til at Kvikneverket ble nedlagt var likevel storflommen den 22. juli 1789. En dam ovenfor gruvene ble da sprengt av flommen, og Gottes Gabe rant full av vann. Heller ikke denne gangen gikk det menneskelig. Det viste seg lite lønnsomt å lense gruva, da lite malm gjensto i gruvegangene. Gruveselskapet holdt likevel drift i gang på den malmen som til da var utdrevet, likeledes litt smådrift i noen av de andre gruvegangene. Av den grunn ble Kvikneverket ikke endelig nedlagt før i 1793.

Utover på 1800-tallet ble det drevet mye skjerping ved det nedlagte Kvikneverket. Tendenser til litt prøvedrift var det også, men noen skikkelig drift ble det aldri mer. Dette til tross for at mange på den tid og også i begynnelsen av vårt århundre tumlet med planer om å starte opp regulær drift igjen i de gamle Kvikne gruver.

Når man skal ta for seg en oversikt over gruveindustrien i Nord-Østerdal, kommer man ikke utenom å nevne litt om Rørosverket. Selv om det ligger i periferien av vårt område,

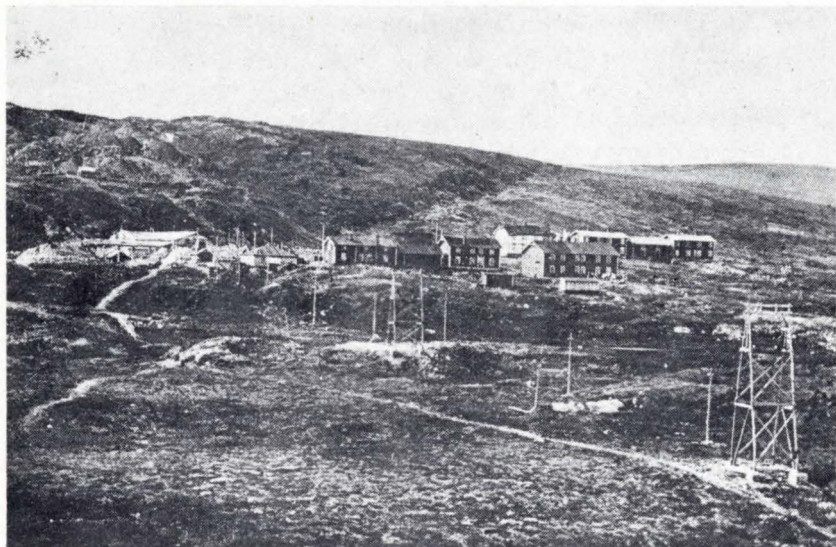
hadde det slik omfattende betydning for hele norddalen at det er ikke til å unngå å komme inn på noen hovedpunkter.

Bergverket på Røros ble opprettet i 1644 og ble allerede fra starten av et av landerts største og viktigste bergverk. Det var kobbermalm som var det drivverdige, og den første gruva fikk navnet Storwartz gruve. Røros kobberverk, som også var et partisipantselskap, fikk ved kongelige privilegier i 1646 bruksrett over store kobberholdige felter ved Røros. Tyske bergfolk var i særlig grad inne i bildet i startfasen, og hele Bergstaden ble oppbygd i tilknytning til den etter hvert så omfattende gruvedrifta. Det kan kort nevnes de viktigste gruvene: Storwartz (1644), Chr. Quintus (1691), Nye Storwartz (1708), Chr. Sextus (1723), Kongens (1736), Mugg-gruva (1774) og Kronprins Olavs gruve (1936). Dette var forøvrig den siste gruva som var i drift ved Røros Kobberverk. Den ble nedlagt for bare noen år siden.

Røros Kobberverk var som Kviknegruva, av hengig av store mengder trevirke. Skogen på Rørosvidda ble fort oppbrukt, og hele Nord-Østerdal ble leverandør av trevirke. For å få et system i det hele, ble det opprettet cicumferanser, dvs. leveringspliktige områder, til Rørosverket. Selv om dette i en viss grad bar preg av tvang, skapte det utvilsomt ganske omfattende økonomisk aktivitet i bygdene. Som returlass fra Røros ble det vanlig å ta med malm til smeltehyttene som etter hvert ble opprettet i en del bygder rundt om i Nord-Østerdal. Man flyttet altså malmen dit skogen fantes.

For å komme litt nærmere inn på dette med smeltehytter, så ble «den for Røros Verk underliggende Hytte i Tolgen» satt i drift omkring 1670. Hytta fikk stor betydning for utviklingen av det som i dag er Tolga sentrum. Denne hytta var i gang helt til 1871, altså en omfattende virksomhet i hele 200 år med bare korte avbrytelser. På Os lå Nøren hytte som også lå under Rørosverket.

Hvis vi i vår oversikt forflytter oss noe lenger sør, må vi stoppe ved Fådalsgruva. Den ble satt i drift i 1722 av et interessentselskap under ledelse av Brostrup Tax som på den tid var direktør ved Kvikne Kobberverk. Men Fådalsmalmen var fattig på kobber, og gruva gikk derfor med underskudd fra starten av. Partisipantene (aksjonærene) trakk seg derfor ut

Røstvangen gruver, med gruveinngangen til venstre, til høyre boligbrakker, kontorbrakke og Folkets Hus.

av foretagentet allerede i 1728. Brostrup Tax ville imidlertid ikke gi opp drifta, han søkte derfor økonomisk støtte hos borgermesteren Hans Hagerup i Trondheim, og drifta fortsatte.

Mangelen på ved og trekol var stadig et altoverveiende problem for verkene i Nord-Østerdal. Røros Verk som trengte enormt med skog, var derfor motstander av drift ved Fådalsgruva. Likeledes så de ikke med blide øyne på at Fådalsgruva benyttet Strøms hytte. Rørosverket var med dette redd for å miste kol og ved fra Alvdal. De gikk så langt som til rettens vei for å forsøke å stanse drifta ved Fådalsgruva, men gruva fikk rettens medhold, og den fortsatte drifta. Bergamet ga den også første retten til bruk av skogene omkring.

Produksjonen var imidlertid liten, så drifta viste stadig underskudd. Hagerup forsøkte derfor å selge Fådalsgruva til sin argeste konkurrent, Røros Verk, som fortsatt klaget over konkurransen om kol, men styret for Rørosverket fant prisen for høy, så salget kom ikke i stand. Hagerup hadde derfor ikke annet å gjøre enn å innstille drifta i Fådalsgruva i 1747.

Vi vender blikket nordover igjen, for å komme litt inn på gruvedrift i Os. Skjerpere fra Røros var ofte rundt i norddalen på leting etter mye malmbeforekomster. De fant i 1707 et tilsynelatende rikt skjerp ca. 13 km vest for nåværende Os stasjon. Drift ble satt i gang, og gruva fikk navnet Fredericus Qvartus eller Vanggrøfta gruve. Dette var en kobbergruve, og den ble først drevet for bergskriver Hiorts regning, senere ble den erhvervet fullt og helt av Røros Verk. Malmen var god, og drifta ble i begynnelsen lønnsom. Etter ca. 1720 sank imidlertid utbyttet av drifta, og gruva ble nedlagt allerede i 1727.

Den andre gruva i Os på denne tid var Fossgruva, ca. 16 km sørvest for nåværende Os stasjon. Den ble oppdaget i 1734 av P. P. Schielderup, men var bare i kortere perioder gjenstand for regelmessig drift. Størst drift var det i årene 1808-12, og det het i Dalsbygda om den at «den oppslukede i denne tid skogene i hele sognet». Gruva lå deretter nede, unntatt noe sporadisk drift, helt til først på 1900-tallet.

Vingelsgruva, 3 km nord for Vingelen kirke, ble også startet opp av folk fra Rørosverket. Omfattende undersøkelsesarbeider og litt smådrift startet på slutten av 1700-tallet. Skikkelig drift ble det først fra 1804. Røros Verk var da eier, senere ble den overdratt til Hauges venner, som igjen ganske snart overdro gruva til Folldal Verk. I 1823 begynte Røros Verk driften av et nytt skjerp på Vingelsvola. Malmen fra gruvene i Vingelen ble smeltet ved hytta på Tolga. Drifta ved Vingelsgruva ble innstilt i 1835.

Folldal Verks historie begynner i 1745 da den første malmen ble funnet av folldølen Ole Husom. Produksjonsdrift tok til i 1748, og smeltehytter ble anlagt både i Folldal og Alvdal. Den første smeltehytta som verket benytter, var Lovise Hytte på Plassen i Alvdal. Folldal Verk, eller Friedrichsgaves Verk som det også ble kalt, hadde en glansperiode under ledelse av Joachim Hagerup i tiden 1770-80.

I forbindelse med Folldal Verk bør nevnes litt om Rødalsgruva. Den gikk under navnet Joachimsdals gruve og lå ca. 10 km nord for Einunnas utløp i Folla. Det var Folldal Verk som startet denne gruva rundt 1750. Den ble drevet sammenhengende i perioden 1750-70. Malmen var av meget god kvalitet, men malmmengden avtok svært raskt, slik at all drift ble

stoppet i 1770. Malmen fra Rødalen ble kjørt med hest vinters-tid over Savalen og ned til Strøms hytte ved Sivilla. Folldal Verk måtte etter at Rødalsforekomsten hadde tatt slutt, stole på forekomstene i sjølve Folldal.

Det gikk ganske bra fram mot 1790, men etter den tid gikk det tilbake med verket. I 1826 kjøpte Røros Kobberverk anleggene i Folldal og drev gruvene til 1848, da drifta ble innstilt. Rørosverket hadde neppe noen fortjeneste på dette foretagnetet. I 1852 ble Folldal Nye Interessentskap stiftet med formål å ta opp igjen drifta ved Folldal. Stortingsmann Morten Mortesen var drivkrafta bak dette og drift ble det, ja, den ga faktisk solid overskudd i de første par tiårene, men økende driftskostnader i form av stigende arbeidslønninger og synkende kobberpriser, gjorde etter hvert drifta ulønnsom, og det hele stoppet opp i 1878. Når det gjelder bergverksindustrien synes det naturlig, noe jeg skal begrunne senere i artikkelen, å sette et skille i utviklingen nettopp rundt 1880. Jeg skal derfor senere i framstillinga komme tilbake til den videre utviklingen ved Folldalsverket.

Jeg velger å avslutte gjennomgåelsen av den eldre gruve-drift i Nord-Østerdal ved å gå litt nærmere inn på forholdene i Alvdal. Det var Bogsberget som var stedet der den første gruve-drift fant sted. Bergfolk fra Kvikne skjerpet her rundt 1650, og to gruver ble snart satt i drift. Det Elvedalske Verk som det ble kalt, oppførte ei smeltehytte ved elva Sølva, på samme sted som der Lovise hytte senere ble bygd. Arbeidere og annen gruvebetjening kom den første tida fra Kvikne og Indset. Gruvene ga imidlertid forholdsvis lite og dårlig malm, og de ble derfor nedlagt i 1658. Drifta lå nede helt til 1739, da skjerpet borgermesteren i Trondheim, Hans Hagerup, de forlatte gruvene, og drifta startet så smått opp igjen i Bogsberget. Malmen ble fram til 1748 kjørt til Strøms hytte ved Sivilla. Her ble den smeltet sammen med malm fra den tidligere nevnte Fådalsgruva.

Lovise hytte ble navnet på ei ny smeltehytte som Hagerup bygde på samme sted som det Elvedalske Verk tidligere hadde hatt sin hytte, nemlig ved elva Sølva på Plassen. Dette var i 1748, og all malmen fra Bogsberget ble fra nå av levert til denne nye smeltehytta. De to gruvene i Bogsberget ble dessverre

vanskeligere å drive lønnsomt, de ble derfor nedlagt ca. 1790.

Men Lovise hytte ble holdt i drift til den brant ned i 1887. Den ble holdt oppe i såpass mange år på grunn av regelmessig malmtilgang fra Røros Kobberverk. Malmen ble kjørt den lange veien fra Røros. Det ble også i 1850-åra innkjøpt noe malm til Lovise hytte fra noen alvdøler som sporadisk hadde gruvedrift i Tronfjellet.

Gamle Trongruve ble navnet på den første drivbare forekomst i Tronfjellet. Det hele startet opp i 1776. I 1787 ble likeledes forsøksdrift satt i gang i Tronskalven skjerp. Forekomstene i disse to gruvene var uregelmessige, og drifta var i store perioder svært liten. På slutten av 1800-tallet var derfor gruvedrifta i Tronfjellet praktisk talt opphørt. Det var et selskap ved navnet Tronsli Grubesamlag som i denne slutfasen hadde en viss aktivitet i form av skjerpning og litt forsøksdrift. Selskapet hadde nemlig fra rundt 1880 hatt store forhåpninger til et nytt skjerp omtrent 100 meter sør for Gamle Trongruve. Fram mot 1890 hadde også en del drift vært i gang på dette skjerpnet, men idet århundret ebbet ut, var det igjen tyst og stille i Tronfjellgruvene.

Jeg nevner tidligere at det falt naturlig å sette et skille i utviklingen omkring tidsrommet 1880-1900. Denne perioden er preget av svært liten aktivitet for bergverkene i Nord-Østerdal. Med unntak av aktiviteten på Røros, var virksomheten lik null i det tidligere så rike gruvedistriktet Nord-Østerdal.

Man kan spørre seg om mulige årsaker til at dette skjedde, nettopp i dette tidsrommet. Det er nok riktig å si at for de fleste gruvens vedkommende var malmkvantiteten liten. Dette sammen med generelle vanskelige økonomiske forhold på denne tid, gjorde at den smule kobbermalm som var mulig å drive ut, ble driftsøkonomisk sett lite lønnsom. De fleste gruvene i Nord-Østerdal hadde for dårlig kapitalgrunnlag til å makte dette, og resultatet var nedleggelse av omtrent alle gruveforetak i distriktet.

Rundt 1905 kom imidlertid en ny sterk oppgangstid for gruveindustrien i distriktet vårt. Uttrykket «den nye arbeidsdagen» blir ofte brukt om den tid som nå tar til i Norges økonomiske historie. Uttrykket er på alle måter dekkende for det som

skulle komme til å skje de nærmere tiår på gruvedriftens område i Nord-Østerdal.

Ettersom industriutviklingen i det store og hele fikk et sterkt oppsving på denne tid, ble også etterspørselen etter malmer sterk. Og det som særlig skulle få stor betydning for Nord-Østerdals gruveindustri, var den økende viktighet svovelkisen fra nå av fikk innen industriutviklingen. Det var kommet nye metoder for rasjonell utvinning av svovel fra svovelkisen, og mange forskjellige industrier tok nå for alvor i bruk svovel i produksjonen. Her kan nevnes slikt som gjødningsindustri, treforedlingsindustri, våpenindustri og forskjellige typer kjemisk industri.

Svovelkisforekomster var det flere av i Nord-Østerdalsfjella. Resultatet av dette var at vi nå fikk nye gruver rundt omkring som baserte sin drift hovedsaklig på svovelkisen. Men ikke nok med det, de gamle kobbergruver fikk også muligheter til en ny start. I alle kobberfelter er det jevnt over bestandig også en god del brytbar svovelkis.

Fra Follfalds Verk. (Foto: Bjørn Bækkelund 1980.)

Forhåpningene til den «nye tid» var stor blant menigmann. Vi fikk som resultat i noen år den såkalte «skjerpefeberen». Bygdefolket rundt om i distriktet gikk nær sagt mann av huse for å grave etter malm. Det hele ofte på lykke og fromme og uten resultat, men de skjerpet allikevel. Etter hvert som foretak med sterk kapital i ryggen kunne vise til gode resultater av skjerpeaktiviteten, ble om mulig iveren blant menigmann enda større. Som et eksempel på den «Klondyke-stemning» som rådde, kan nevnes at den gamle Fådalsgruva med stort strev ble lenset fri for vann og planlagt solgt til et amerikansk gruveselskap. Det var en av Tynsetbygdas egne «storskerpere» som sto for denne bragden. Det ble imidlertid bare med planene når det gjaldt salget.

Det var nok også store forhåpninger som lå bak stitelsen av gruveselskapet A/S St. Knuts Gruber i Alvdal i 1907. Det var vesentlig alvdøler som sto bak, og hensikten var å ta opp igjen drift på det tidligere lovende skjerpet litt sør for gamle Trongrube. Dette selskapet overtok alle rettigheter i hele Tronfeltet. Det var kobbermalmen som her hadde størst betydning, og planene om stordrift var til stede. Prøvedrifta i de første par åra var også svært lovende. Det var ei tid meningen å bygge selvdreven taubane ned til Rørosbanen litt nord for Alvdal stasjon, likeledes skulle man bygge vaskeri ved anlegget. Men den nye givnen som i disse år kom for gruveindustrien, hadde driftsmessig sett sine negative sider. Gruveindustrien fikk nå et sterkt preg av maskinell drift og ny teknologi. Dette krevde stor kapital i en investeringsfase, noe som lokale foretak i Nord-Østerdal ofte manglet. Selskapet A/S St. Knut fikk føling med dette problemet. Den dyre forsøksdrifta samt visse usikkerhetsmomenter med hensyn til gjenstående malmmengde, gjorde sitt til at selskapet, med nær sagt ingen gjenværende kapital, innstilte videre drift i 1911. Dermed var gruedrifta faktisk forbi i Alvdal.

Men det var en mann som hadde penger nok, nemlig «malmkongen» Nils Persson fra Malmö i Sverige. Han var i høy grad med på «skjerpefeberen» i Nord-Østerdal i disse åra. Han hadde anlagt gjødningsfabrikker i Sør-Sverige, og disse trengte store mengder svovel som råstoff. Persson eide på denne tida flere gruver i Norge, bl.a. de velkjente Sulitjelma gruver.

Fra Follfalds Verk. (Foto: Bjørn Bækkelund 1980.)

Herfra fikk han erfarne skjerpere til å reise til Nord-Østerdal. Med sterk kapital i ryggen skjerpet de i det vide og brede rundt om i distriktet. Det ble av Perssons folk bl.a. gjenopptatt et omfattende undersøkelsesarbeid i den gamle Rødalsgruva.

Den som allikevel fikk hjemmel på gruva, var bergmester Mortenson. Han opptok videre undersøkelser for å finne malmens fortsettelse. Dette arbeidet foregikk fra 1908 til 1914. I 1915 klarte Mortensson å få assistanse av de tre store selskapene Orkla, Sulitjelma og Elektrokjemisk for den kostbare undersøkelse som gjensto, men resultatet var i det store og hele negativt slik at arbeidet ble innstilt i 1918.

Auma grube er eksempel på et gruveforetak hvor en av bygdas egne var finner og drivkraften bak oppstartingen av prøve-drift. I starten sto det derfor lite kapital bak dette prosjektet. Etter hvert som mer regulær drift kom i stand, ble det Orkla Grubeaksjebolag som tok over ansvaret for drifta og dermed

også det finansielle. Gruvas beliggenhet var i nærheten av setrene på Sivilvangen ca. 5 km vest for Auma stasjon. Drifta foregikk fra ca. 1910 til 1917. Det var stor optimisme under prøveperioden, og i den regulære driftsperioden var omlag 10-15 mann ansatt ved gruva. En god del malm ble tatt ut og kjørt med hest til Auma stasjon for opplasting på jernbanen der.

Vi vender i vår oversikt litt tilbake til Os og gruvedrifta der. Oscar 2. grubefelt eller Mosenggruvene ble egentlig skjerpet og prøvedrenert rundt 1880, men det var fra rundt 1900 at produksjonsdrift kom i gang. Feltet lå ca. 5 km vest for Os stasjon, og det var i store perioder drift her helt fram til 1916. Gruvefeltet ble da solgt til firmaet Niels Juel & Co., men det ble ikke noe videre drift ut av det hele.

Vangrøfta gruve som jeg tidligere har omtalt, ble også forsøkt tatt opp igjen. Røros Verk lenset gruva på slutten av 1800-tallet, og den ble drevet sammenhengende i perioden 1906-1908. Deretter ble drifta innstilt for godt.

Gamle gruver ble stadig tatt opp igjen for ny drift. Fossgruva var ikke noe unntak i så måte. Den ble lenset og satt i drift igjen i 1906, og det fant sted en forholdsvis omfattende drift i åra fram til 1917, da drift opphørte. Malmen fra Fossgruva, som fra de andre gruvene i Os, ble kjørt med hest til Os stasjon for jernbanetransport derfra.

Vi bør også nevne noen ord om den gamle Vingelsgruva. I 1907 ble gruveselskapet «Vingelen» stiftet. Aksjekapitalen var på bare 12 000 kroner, og selskapet hadde kontor i Kristiania hvor aksjemajoriteten også lå. Selskapet drev en god del undersøkelsesdrift og smådrift i det gamle gruvefeltet i Vingelen, men arbeidet svarte ikke til forventningene, slik at selskapet ble nedlagt, og videre drift stanset rundt 1915.

Røstvangen gruver oppe på fjellet mellom Tynset og Kvikne startet opp med prøvedrift i 1904. Det var den før nevnte «malmkongen» Nils Persson som fra starten sto bak foretagendet. På Røstvangen var svovelkisen det viktige, og Persson hadde store forhåpninger til gruva som framtidig leverandør av svovelkis til fabrikkene hans i Sverige. Det ble imidlertid sterk strid om lovligheten av svenskens skjerpinger i området, og det hele endte med et forlik mellom Persson og et norsk gruveselskap, bergselskapet Dovre, om retten til drift på

Røstvangen. Det nye gruveselskapet, A/S Røstvangen, ble derpå stiftet i 1908, og fra nå av startet regulær drift. Drifta ble ganske omfattende, og det vokste etter hvert opp to levedyktige gruvesamfunn, det første oppe på snaufjellet ved sjøve gruvene, det andre nede ved Stubsjøen i tilknytning til vinkelstasjonen på taubanen. Røstvangen gruver bar preg av at teknikk og maskiner for fullt hadde gjort sitt inntog i gruveindustrien. Anlegget var svært tidsmessig, og store investeringer lå bak. Bl.a. hadde man bygd taubane til jernbanen sør for Tynset, likeledes hadde anlegget eget vaskeri og kraftstasjon. Røstvangen gruver drev særlig bra under 1. verdenskrig, noe som også førte til nær sagt urealistiske investeringer. Da det generelle økonomiske krakket kom rundt 1920, klarte heller ikke Røstvangen å unngå problemene. Anlegget ble derfor nedlagt i mars 1921.

Jeg skal avslutte oversikten over Nord-Østerdals gruveindustri med å ta for meg Folldal Verk etter 1900. I 1903 ervervet direktør Worm Lund rettigheten til verkets nedlagte gruver og eindommer. Han fikk deretter et engelsk gruveselskap interessert i å gjenoppta drift ved Folldal. Tidligere hadde kobbermalmen vært det viktige ved gruvene her, nå var det de store mengder svovelkis, man visste fantes, som fristet. I 1904 ble gruvene lenset og forebygget, et tidkrevende og farefullt arbeid på grunn av det løse fjellet, og i åra som fulgte satte det nye selskapet i gang med en omfattende produksjonsdrift. Man satset stort, således anla man raskt taubane fra gruvene ned til Alvdal stasjon. Likeledes ble Einunnfossen utbygd, og man investerte mye i gruvebyen på Verket. Selskapet, «The Foldal Copper and Sulphur Comp. Ltd.», som navnet var, satset på å få Folldalverket oppbygd til et storanlegg. Det skjedde også, og med mange hundre mann i arbeid i gruvene, var Folldal Verk rundt 1915 et av landets største bergverk. Som for de andre gruvene i Nord-Østerdal, så gikk driften ved Folldal også dårlig rundt 1920. Men man slapp heldigvis å nedlegge anlegget helt, slik som ofte tilfellet ble med andre gruveanlegg rundt om. I mellomkrigstida var det altså bare ved Folldal og Røros man hadde regulær drift i det tidligere så rike gravedistriktet Nord-Østerdal.

Folldalgruvene ble som rimelig var drevet under vekslende

økonomiske forhold til 1938, da det engelske selskap gikk konkurs og Verket igjen kom over på norske hender under Folldal Verk A/S. I januar 1959 overtok Aktieselskapet Borregaard samtlige aksjer i gruveselskapet. Folldal Hovedgrube ble nedlagt i 1940. Den var da tømt for drivverdige partier, etter å ha vært i drift i henimot 200 år. Av andre forekomster som var satt i drift kan nevnes Nygruben, samt Søndre og Nordre Geitryggen gruber. Drifta i Nygruben ble innstilt i 1952. Etter den tid foregikk produksjonen bare i Søndre og Nordre Geitryggen. Begge disse gruvene var imidlertid av beskjeden størrelse når det gjaldt malmreserver, og man så seg om etter nye forekomster idet man regnet med at såvel Søndre som Nordre Geitryggen måtte nedlegges i 1960-åra.

I 1957 sikret Folldal Verk seg Tverrfjellforekomsten. Allerede i 1920-åra hadde Verkets ingeniører kjennskap til denne forekomsten og foretok visse malmundersøkelser i Hjerkinnoområdet. På den tid var imidlertid Folldal Hovedgrube i full produksjon, og det var ikke aktuelt å åpne en ny forekomst. I 1957 var imidlertid situasjonen en annen. Man gikk straks igang med malmundersøkelser på Tverrfjellet. Disse ga positive resultater, og man fortsatte med undersøkelsene til 1965, da styret i Folldal Verk besluttet at forekomsten skulle utbygges for produksjonsdrift. Anlegget ble oppført sommeren 1968. Drifta har siden fortsatt i ikke lite omfang, og Tverrfjellanlegget er i dag et moderne og tilsynelatende levedyktig gruveanlegg. Etter at Røros Kobberverk for noen år siden helt nedla drifta, er Tverrfjellanlegget nå det eneste gruveanlegg i det tidligere så rike bergverksdistriktet Nord-Østerdal.